

Rade Kisić

Srpska teologija u savremenom društvu

Serbian Theology in Contemporary Society

Povzetek: U ovom radu se razmatra mesto i uloga teologije u savremenom srpskom društvu. Posebna pažnja je posvećena izazovima sa kojima se teologija poslednjih decenija suočava pri delovanju u javnoj sferi kao i perspektivama za dalje određenje kompleksnog odnosa između Crkve odnosno teologije i društva.

Ključne besede: teologija, društvo, Srbija, Srpska pravoslavna crkva

Abstract: *This paper reflects upon the place and the role of theology in contemporary Serbian society. A special attention was dedicated to analysing the challenges that theology of the last decades had confronted in the context of its engagement in the public sphere, and to the perspectives for the further consideration of the complex relationship between the Church (i.e. theology) and the society.*

Key words: *theology, society, Serbia, Serbian Orthodox Church*

Uvod

Svako razmatranje mesta i uloge teologije u jednom društvu nužno pokreće pitanje šta je u stvari teologija i da li teologija treba da traži nešto izvan svojih izvornih i prirodnih okvira, tj. izvan crkvene zajednice čiju veru artikuliše? Da li teologija kao reč o Bogu i dolazećem Carstvu Božijem uopšte i, ako da, u kojoj meri treba i mora da bude »savremena« i da se kroz dijalog bavi različitim, po prirodi promenljivim i prolaznim, društvenim fenomenima i akterima? Sa druge strane, postavlja se i pitanje na koji način jedno društvo artikuliše sopstvene stavove – da li kroz dijalog svih zainteresovanih društvenih aktera ili kroz autoritativno delovanje jednog ili više aktera sa pozicije moći? U konkretnom slučaju postavlja se i pitanje kako drugi društveni akteri posmatraju teologiju i da li su spremni da je uključe u dijalog odnosno da je ne isključuju iz njega ili su, nošeni nekim

sekularističkim duhom proteklih vremena, koji neutemeljeno povezuju sa savremenim demokratskim tekovinama odvajanja crkve od države, tek spremni na to da kao »autentično mesto teologije« vide isključivo crkvenu portu?

U ovom tekstu biće predstavljeno samorazumevanje srpske pravoslavne teologije u pogledu njenog mesta i uloge u društvu kao i način na koji društvo u Srbiji vidi teologiju i njenu relevantnost u različitim društvenim procesima. Sam termin »teologija« ovde se koristi u njegovom najširem i najopštijem značenju, a to je iskaz Crkve (u svoj njenoj sveobuhvatnosti) o Bogu, čoveku i spasenju. Pritom se ovde neće praviti posebna razlika između npr. zvaničnih saopštenja Svetog Arhijerejskog Sabora, akademske teologije, individualnih stavova pojedinih teologa i sl. jer bi jedno takvo razlikovanje iziskivalo mnogo obimnije istraživanje koje bi prevazilazilo granice ovog skromnog rada. Takođe, ovako postavljena tema nužno podrazumeva izvesna uopštavanja i sigurno je da u tekstu ovog obima ne može predstavljena sva kompleksnost i različitost samorazumevanja teologije u njenom odnosu prema društvu niti sva složenost širokog pojma »društvo« i njegovih stavova prema teologiji, odnosno njegovih »očekivanja« od teologije. U radu će stoga shematizovano biti predstavljene samo ključne tendencije u ovim odnosima, koje su u realnosti svakako višeslojnije i kompleksnije nego što to u ovom radu može biti predstavljeno. Takođe, govoriti o odnosu teologije i društva a ne pre svega o odnosu Crkve i društva ne znači nikakvo odvajanje teologije od Crkve, što u svakom slučaju niti je moguće niti bi bilo smisljeno, nego je ovde reč o tome da je tema ovog teksta pre svega teologija kao jedan od načina na koji se Crkva obraća i deluje u široj društvenoj zajednici.

1 Teologija i društvo

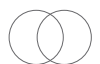
Kada je reč o samorazumevanju teologije u pogledu njenog odnosa prema društvu teologija je kroz istoriju stajala i uvek stoji pred dva izazova, odnosno dve krajnosti. Prva krajnost bi bila nekritička otvorenost prema njoj savremenom svetu i prilagođavanje odnosno saobražavanje prolaznom »duhu vremena« određene epohe, što sa sobom nosi opasnost od relativizacije istina hrišćanske vere ili od »utapanja« hrišćanske teologije u neke druge srodne nauke (npr. sociologiju, psihologiju, filozofiju). Druga

krajnost bi bila zatvaranje teologije u samonametnute ograde i suštinsko, iako ne formalno, odbacivanje dijaloga sa savremenim društvom a sve to najčešće u ime navodnog očuvanja čistoće hrišćanske vere ili, još gore, zbog suštinske nezainteresovanosti za izazove pred kojim se nalazi savremeni čovek, odnosno zbog nemogućnosti da se na njih odgovori na adekvatan način.

Uprkos brojnim izazovima i povremenoj jakoj unutrašnjoj dinamici savremena srpska teologija ipak je ostala daleko od ovih krajnosti, tj. nijedan od »aktera na teološkoj sceni« ne ide u pomenute krajnosti, niti bi to odgovaralo njihovom samorazumevanju. Međutim to na žalost ipak ne znači da ne postoje neki pokreti koji naginju jednoj ili drugoj krajnosti. Kada je reč o onima koji u hrišćanskom načelu »Crkva nije od ovog sveta ali jeste za ovaj svet« naglašavaju prvi deo, tj. da Crkva nije od ovoga sveta, može se primetiti da kod pojedinaca postoji jasna tendencija koja naginje ka ogradiavanju od sveta odnosno ka isticanju distinktivnog karaktera hrišćanstva u odnosu na spoljašnji svet. Krajnosti u ovim tendencijama mogu se primetiti u nekim tzv. konzervativnim krugovima u Crkvi (ili mnogo češće u nekim zajednicama odvojenim od Crkve), koji u samoproklamovanoj težnji za očuvanjem autentičnog hrišćanskog identiteta isti taj identitet posmatraju na jedan izrazito statičan i nekomunikativan način. Koristeći savremene mogućnosti komunikacije i razmene i promovisanja ideja (pre svega internet) zagovornici ovakvih stavova ističu principijelnu nespojivost hrišćanstva sa savremenim konceptima moderne i pluralizma, stvarajući tako od takvih zajednica mesta samodovoljnih i samozadovoljnih pojedinaca koji pritom ne prežu ni od oštre kritike crkvene jerarhije i teologa koji ne dele njihovo shvatanje Crkve i hrišćanstva, a pomenuta kritika neretko ide i do apsolutnog odbacivanja bilo kakvog autoriteta Crkve.

Najreprezentativniji primer delovanja ovih ne toliko brojnih koliko glasnih krugova jeste striktno odbacivanje i bespoštedna kritika bilo kakvih ekumenskih i međureligijskih odnosa, kao i izrazito negativni stavovi prema inoslavnim crkvama i verskim zajednicama. Premda se takvi glasovi zvanično ignorišu, a sa druge strane Srpska pravoslavna crkva zajedno sa gotovo svim drugim pravoslavnim Crkvama učestvuje u ekumenskom dijalogu na različitim bilateralnim i multilateralnim nivoima, očigledno je da anti-ekumenski stavovi ovih krugova ipak imaju odjeka ne samo u srpskom nego i u kontekstu drugih pravoslavnih Crkava. Najbolje svedočanstvo

toga predstavlja činjenica da se i sam Sveti i Veliki Sabor održan na Kritu 2016. godine bavio ovim pitanjem. U dokumentu naslovljenom *Odnosi Pravoslavne Crkve sa ostalim hrišćanskim svetom* stoji: »Pravoslavna Crkva smatra da je za osudu svako razbijanje jedinstva Crkve, bilo da dolazi od pojedinaca ili grupa, pod izgovorom čuvanja ili navodne odbrane istinskog Pravoslavlja.« (Sveti i Veliki Sabor Pravoslavne Crkve 2017, 193)

Temeljno teološko polazište pomenutih pojedinaca i grupa jeste upravo čuvanje ili odbrana vere, koja je, prema njihovom mišljenju, u savremenom svetu ugrožena od strane čitavog niza činilaca (sekularizacije, modernih koncepata ljudskih prava, ekumenskih odnosa, itd.). U tako shvaćenom svetu Crkva i teologija se nalaze u nekoj vrsti neprijateljskog okruženja i neophodna je budnost i odbrana od tih neprijatelja. Ovakve pojave, kojih je u istoriji hrišćanstva bilo mnogo, se u istraživačkoj literaturi identifikuju kao poseban tip verskog fundamentalizma – tradicionalizam (Krstić 2012, 130). Njihovo shvatanje teologije i mesta teologije u društvu je izrazito anti-moderno, anti-naučno, anti-ekumensko a svoje uporište nalaze i u izvesnom anti-zapadnom raspoloženju koje je posebno od devedesetih godina prošlog veka prisutno u delovima srpskog društva (ma koliko god podela na istok i zapad danas bila anahrona i besmislena). Suštinsko obeležje ovakvih pokreta jeste nemogućnost i nemanje želje za dijalogom sa savremenim svetom odnosno insistiranje na jednoj »šizofrenoj« podeľjenosti između Crkve i »sveta« koji je okružuje, a čije tekovine u stvari predstavljaju njeno životno okruženje.

Međutim, ceo problem se može postaviti i u šire okvire: »Celokupno pravoslavlje još nije ušlo u suštinski susret i dijalog sa modernom. Ono se zadržalo na stavovima premoderne i zato često izgleda anahrono, vezano za ruralne, a ne gradske sredine, sa agrarnom simbolikom i primerima« (Krstić 2012, 133). Aleksandar Šmeman oštro kritikuje ove tendencije u pravoslavlju, govoreći da pravoslavna svest još uvek nije primetila »pad Vizantije, reforme Petra Velikog [...], revoluciju uma, nauke, životnog stila, oblika života ... Ukratko, nije primetila istoriju. [...] Umesto da razume promene i da se suoči sa njima, Pravoslavlje je bivalo pritisnuto njima. Ljudi su bežali – Svetim Ocima, tipiku, katolicizmu, jelinizmu, duhovnosti, strogo definisanom načinu života, bilo gde. [...] Pobeći ili negirati jače je nego prihvatiti. Lakše je očajnički se držati starog kalendara, slova zakona do tančina, strahovati i ljutito se braniti.« (Dnevnik oca Aleksandra Šmemana

2015, 50) Premda se ova karakterizacija Pravoslavlja naravno ne može primeniti na kontekst celokupne Srpske pravoslavne crkve, ona ipak odlično oslikava tradicionalističke tendencije u pomenutim konzervativnim krugovima. Teologija koja sleduje ovim tradicionalističkim tendencijama je u suštini zatvorena, nekomunikativna, apologetski nastrojena i nesposobna za svoju suštinsku misiju – svedočanstvo Reči Božije i propoved dolazećeg Carstva Božijeg.

Međutim, krugovi koji zastupaju ovakve stavove su u srpskoj Crkvi i teologiji ipak marginalna pojava. Većina »aktera na srpskoj teološkoj sceni« okrenuta je dijalogu sa savremenim svetom, svesna svoje odgovornosti u ovom vremenu i nastoji da dâ svoj doprinos u razmatranjima najrazličitijih društveno relevantnih pitanja i tema. U vreme »povratka« Crkve u javni prostor, odnosno sredinom 80-tih godina prošlog veka, teolozi (između ostalih sada umirovljeni episkop Zahumsko-Hercegovački i Primorski Atanasije Jevtić) su tako učestvovali u brojnim debatama o različitim aktuelnim pitanjima. Na dnevnom redu tada su često bila teme vezane za slom komunizma i time uzrokovani ideološki vakuum kao i potrebu preosmišljanja narodnog i nacionalnog identiteta. Stepem prisutnosti teologa u javnom životu je vremenom rastao i teologija i teolozi su polako zauzimali svoje mesto u javnoj sferi i bivali su sve aktivniji i kada je reč o diskusijama koje se tiču i mnogih drugih tema bliskih teologiji i srodnim naučnim disciplinama. Tako danas više nije retkost da teolozi učestvuju u tribinama koje se tiču raznih etičkih i bioetičkih tema ili da se u svojim delima bave informacionim tehnologijama iz perspektive pravoslavne antropologije (Subotić 2013). Na studentskim tribinama koje organizuju studenti Pravoslavnog bogoslovske fakulteta danas se raspravlja o temama kao što su »Hrišćanstvo i ateizam« i ove tribine nailaze na zavidno interesovanje.

Ovaj ulazak teologije i teologa u javnu sferu svakako nije samo rezultat promene društveno-političkih okolnosti nego je to i rezultat jake želje teologa da učestvuju u javnom životu. Kao ilustracija ove tvrdnje mogu se navesti aktivnosti Hrišćanskog kulturnog centra čiji je osnivač i višegodišnji predsednik bio protojerej-stavrofor prof. dr. Radovan Bigović. Ovaj centar je dugi niz godina organizovao naučne konferencije, tribine, okrugle stolove i druge projekte u okviru kojih su teolozi zajedno sa drugim naučnicima raspravljali o odnosu hrišćanstva i demokratije, hrišćanstva

i evropskih integracija, hrišćanstva i ljudskih prava, itd. Veoma uspešan primer jednog šireg dijaloga u kome učestvuju teolozi su takođe godišnji naučni skupovi *Teologija u javnoj sferi* koje od 2014. godine u Trebinju organizuje Eparhija Zahumsko-Hercegovačka i Primorska, a na kojima o različitim društvenim, naučnim i umetničkim temama raspravljaju teolozi različitih crkava i verskih zajednica, stručnjaci iz raznih naučnih oblasti, političari, umetnici.

Pored toga, na prisustvo teologije u javnoj sferi veliki uticaj su imali pojedinci koji su se bavili temama bliskim teologiji iako sami nemaju formalno teološko obrazovanje. Najreprezentativniji primer u ovom slučaju je svakako akademik Vladeta Jerotić, koji je kao neuropsihijatar i psihoterapeut objavio niz knjiga i održao mnoštvo predavanja u kojima je na zanimljiv i kreativan način između ostalog povezivao teologiju i psihologiju.

Na veću prisutnost teologa u javnoj sferi značajnu ulogu su imali mediji, kako crkveni tako i oni drugi. Polazeći od saznanja da mediji nisu samo mesto komunikacije sa društvom nego i sa svojim vernicima Crkva je počela da osniva radijske i televizijske stanice (npr. radio Slovo ljubve i TV Hram u Beogradu) koje između ostalog takođe nude prostor za razmatranja društvenih pitanja iz perspektive teologije odnosno predstavljaju svojevrsno mesto susreta i dijaloga različitih društvenih aktera. U tom kontekstu posebnu ulogu igraju tzv. »svetovni« mediji koji imaju mnogo veću recepciju i dopiru do širih društvenih slojeva. Uvidom u Medijski arhiv Ebart kao i u istraživanje »Srpska pravoslavna crkva u štampanim medijima 2003 – 2013« (Vukašinović 2014a; Vukašinović 2014b; Vukašinović 2015b) očigledno je da teolozi imaju određenu medijsku pažnju. Mediji se pritom najčešće bave temama koje se tiču života i istorije Crkve, međucrkvenih i međureligijskih odnosa, itd. Bitno je napomenuti da vrata medija teolozima danas nisu zatvorena i da oni dobijaju priliku za iznošenje stavova o određenim društveno relevantnim pitanja. Ipak, ne ulazeći na ovom mestu u detaljnije razmatranje kvaliteta medijskog izveštavanja o Crkvi i teologiji (Vukašinović 2015a), treba napomenuti da kvalitet medijskog izveštavanja o Crkvi i teologiji neretko nije na zavidnom nivou i tu još uvek ima dosta prostora za napredak. Pored toga, iz perspektive Crkve i teologije poseban problem predstavlja činjenica da medijska pažnja ponekad može biti kontraproduktivna, tj. da se ona negativno odražava na mesto i položaj teologije u društvu.

2 Društvo i teologija

Međutim, uprkos medijskoj pažnji, koja je svakako mnogo veća negoli što je to bio slučaj u drugoj polovini prošlog veka, teško je oceniti u kojoj meri teolozi i teologija mogu da utiču na društvene procese odnosno u kojoj meri različiti društveni akteri teologiju i teologe vide kao relevantnog sagovornika. Ovo pitanje treba posmatrati u širem kontekstu jer kada je reč o teologiji većina društvenih aktera kao prvog sagovornika po tom pitanju naravno vidi Crkvu i njihov stav prema mestu i značaju teologije u društvu. Međutim, trideset i više godina nakon »povratka« Crkve u javnu sferu rasprave o mestu i ulozi Crkve u društvu i a time i teologije još uvek nisu okončane i teško da se nadzire neki opšti konsenzus po tom pitanju.

Kao ilustracija ove tvrdnje mogu poslužiti dva događaja: ponovno uvođenje veronauke u školski obrazovni sistem u Srbiji 2001. godine i povratak Pravoslavnog bogoslovske fakulteta u sastav Univerziteta u Beogradu 2004. godine. Naime, deo javnosti imao je ozbiljne zamerke na uvođenje veronauke u školski sistem ne samo zbog brzine i načina na koji je ovaj predmet vraćen u škole (dekretom vlade premijera dr Zorana Đinđića), nego i zbog stava da veronauka po svojoj prirodi nema šta da traži u državnim školama, već da je njeno mesto u crkvama. Pored toga jedan od prigovora je bio i da ona ne doprinosi toleranciji tj. da vodi ka segregaciji među decom. Premda su ovakvi prigovori neopravdani, još uvek se u javnom diskursu povremeno mogu čuti slične ocene kao i zahtevi da se konfesionalna verska nastava izmesti iz škola, jer navodno predstavlja »strano telo« u obrazovnom sistemu. Uprkos tome što otprilike polovina školske dece rado bira i pohađa veronauku kao obavezni izborni predmet, još uvek postoje nedoumice oko dalje sudbine i statusa verske nastave u državnim školama.

Slično je protekao i povratak Bogoslovske fakulteta u sastav Univerziteta. Premda je Bogoslovski fakultet bio suosnivač Univerziteta u Beogradu (Šijaković 2010, 9) odlukom Vlade NR Srbije od 15. februara 1952. godine on je kao državna škola ukinut, odnosno odlukom od 30. juna iste godine isključen je iz sastava Beogradskog univerziteta (Janjić 2018, 771–772). Iako bilo sasvim jasno da je tu reč o odluci isključivo ideološkog karaktera njeno poništenje 2004. godine i povratak Pravoslavnog bogoslovske fakulteta

u sastav Univerziteta nisu protekli bez otpora. Pored određenih prigovora pravne prirode pojedinci su iznosili sumnje u vezi pripadnosti fakulteta na kome se izučava vera zajednici fakulteta (univerzitetu) gde se ne guje kritičko mišljenje i smatrali su da Bogoslovski fakultet i Beogradski Univerzitet treba da ostanu odvojene ustanove. Sa druge strane, mnogi fakulteti Beogradskog fakulteta podržali su ovu odluku vlade Republike Srbije i pozdravili povratak Bogoslovskog fakulteta.

Oba ova primera (i veronauke i Pravoslavnog bogoslovskog fakulteta) odlično ilustruju jedan ambivalentan stav dela srpskog društva prema Crkvi i teologiji. Naime, uprkos pomenutim »otvaranjima« javnog prostora crkvama i teologiji, još uvek se u javnosti često postavlja pitanje da li i u kojim oblastima javnog života Crkva treba da bude prisutna i da deluje? Kritičari Crkve često postavljaju pitanje da li Crkvi treba dopustiti da se »meša« u stvari koje se tiču društveno-političkog uređenja? Posebno iz tzv. liberalno-demokratskih (ili »građanskih«) krugova se neretko čuju povici o »klerikalizaciji države«, o »gubljenju sekularnog karaktera države«, odnosno o ugroženosti osnovnih ljudskih prava svih građanki i građana kao posledici navodne klerikalizacije društva. Vrlo često se izricanje stava Crkve o raznim pitanjima (od opstanka Crkve na prostorima Kosova i Metohije pa do brige o natalitetu) u pojedinim krugovima tretira kao upadanje u »tuđi prostor«. U pozadini takvih stavova stoji stav da su granice crkvenog delovanja omeđene crkvenim dvorištem odnosno da se granice crkvenog delovanja iscrpljuju u propovedi sopstvenim članovima i eventualnim humanitarnim aktivnostima.

Nemoguće je i nepotrebno na ovom mestu ulaziti u pobijanje ovih stavova (pobijanja stava o navodnoj klerikalizaciji društva u Srbiji vidi kod Marković 2007), koji svoje poreklo očigledno ne vuku iz sekularno-demokratskih tekovina na koje se njihovi zastupnici (posebno iz krugova dela laičke inteligencije izvan okvira Crkve) rado pozivaju, nego iz nekadašnjeg komunističkog nasleđa (Vukašinović 2007, 92). Međutim, ovi stavovi skreću pažnju na još uvek očigledno otvoreno pitanje, a to je mesto crkava i verskih zajednica u društvu odnosno u javnoj sferi. Za razliku od većine zapadnih zemalja gde se mesto crkava u društvu vekovima oblikovalo (između ostalog i pod uticajima prosvetiteljstva, sekularizacije, stvaranja nacionalnih država) Srbija je, zahvaljujući istorijskim dešavanjima i složenim društveno-političkim procesima, neke od stanica na ovom putu

definisanja mesta crkve u javnom prostoru »preskočila«. Nakon ubrzanog proterivanja crkava iz javnosti nakon Drugog svetskog rata dogodio se gotovo jednako brz povratak crkava na javnu scenu, koji nije pratio širi konsenzus o mestu i ulozi crkava i verskih zajednica u društvu. Posledice toga su, pored gore pomenutih predrasuda o klerikalizaciji, različita viđenja delovanja Srpske Pravoslavne Crkve u javnosti, odnosno različita očekivanja od Crkve: »Evidentno je da se Crkvi ne dozvoljava svesnija i savesnija uloga u javnoj sferi kroz kritiku političke i društvene stvarnosti. Ukoliko Crkva to čini, onda demaskira mir i spokojstvo, izaziva poredak i ekonomsko ustrojstvo života. I najveći kritičari Crkve prigovaraju joj zbog manjka humanitarnih aktivnosti, ali isto tako i zbog pojačanih političkih aktivnosti. Tradicionalni vernici zameraju ukoliko Crkva ne radi korisne društvene stvari i ne vole njeno mešanje u politiku. Najkonzervativniji slojevi pak prebacuju joj nedostatak nacionalne i tradicionalne budnosti, zahtevajući Njenu veću aktivnost na održavanju nacionalnog identiteta, tradicije i folklor.« (Jović 2018, 21)

Mnogo je faktora koji su uticali i utiču na ovako različite poglede na mesto i ulogu Crkve u društvu. Najvažniji je svakako nepoznavanje toga šta Crkva kao Telo Hristovo uistinu jeste i na koji način se ovde i sada pojavljuje njen eshatološki identitet, odnosno kako se činjenica da je Crkva pre svega Ikona Carstva Božijeg održava na njeno ovozemaljsko postojanje i delovanje. Ovo nepoznavanje utiče na to da mnogi Crkvu pre svega vide ili kao čuvara nacionalnog identiteta ili kao humanitarnu organizaciju ili kao mesto negovanja privatne pobožnosti, a potom često i kritikuju Crkvu jer ona ne ispunjava »zadatke« koje oni pred nju postavljaju.

Sa druge strane, mnogi društveni akteri u Srbiji Crkvu i teologiju neretko posmatraju kao anahronu, savremenom čoveku stranu i nerazumljivu i kao onu koja svoj sadržaj iscrpljuje u, doduše prelepim ali savremenim shvatanjima dalekim, crkvenim obredima. Zbog toga ni ne mogu da vide bilo kakvu društvenu relevantnost teologije i smeštaju je isključivo u okvire crkvene zajednice, odnosno potiskuju je na margine društvenih događanja.

Pored toga, poseban izazov za javnu percepciju teologije u lokalnom kontekstu čini povezivanje teologije odnosno Crkve sa nacionalnim, a neretko i nacionalističkim, idejama i ideologijama. Od početka devedesetih godina prošlog veka brojni su primeri raznih političkih pokreta (između ostalih

i onih desničarskih) koji su zarad ostvarenja svojih ciljeva zloupotrebljavali pravoslavlje i njegove simbole (Krstić 2012, 129) obezbeđujući na taj način sebi ideološku pozadinu. Za pravoslavne Crkve karakteristična veza između nacionalnog i crkvenog identiteta iskorišćena je u ovom slučaju za učvršćivanje nacionalnog identiteta bez promišljanja o pravoj prirodi jednog takvog povezivanja i bez promišljanja o tome koji je identitet prevashodniji. Međutim, načelno i najčešće ritualno i deklarativno prihvatanje hrišćanskih istina nije sprečavalo slična udruženja i pokrete da zastupaju hrišćanstvu potpuno suprotne rasističke i druge poglede. Međutim, Crkva je ponekad bivala i još uvek biva neopravdano percipirana kao neko ko ideološki stoji iza takvih pokreta, odnosno kao neko ko, makar prećutno, podržava takve pokrete. Posledice toga Crkva još uvek trpi.

3 Teologija kao dijalog

Pomenuti izazovi svakako su dodatno zakomplikovali proces određivanja mesta i uloge teologije (a pre svega naravno i Crkve) u savremenom srpskom društvu, koje nalazeći se i samo u složenim postsocijalističkim i tranzicionim vremenima još uvek nije formiralo jedan stabilan društveno-politički i vrednosni sistem u okviru koga bi svi društveni akteri imali manje ili više jasno određene uloge.

Posmatrano iz perspektive Crkve i teologije stvari su u tom pogledu ipak dosta jasne. Uprkos svim promenama kroz koje je teologija prošla u proteklih dvadeset vekova hrišćanstva njena uloga se nije menjala, tj. uloga teologa prema rečima Žana Danijelua »jeste da se poput anđela kreće po Jakovljevim ljestvama, između vječnosti i vremena, te da između toga dvoga kuje uvijek nove veze« (citirano prema Gibellini 1999, 168). Upravo ovo kovanje stalno novih veza podrazumeva sa jedne strane neprekidnu usmerenost ka dolazećem Carstvu Božijem, što i jeste suština hrišćanske poruke, a sa druge strane duboku ukorenjenost i apsolutno prihvatanje konkretnog sveta u kome Crkva prebiva i kojeg je pozvana da spasi. Samim tim dilema da li teologija mora da bude »savremena« i da li mora da ozbiljno uzima u obzir različite društvene fenomenima i aktere je u suštini lažna odnosno nepostojeća. Na liturgiji sv. Jovana Zlatoustog, koja se u pravoslavnim hramovima najčešće služi, u molitvi anafore se ističe da Hristos »Samog Sebe predade za život sveta« (Jn 6,51), a to uvek znači

i za život Crkvi savremenog sveta, modernog sveta. Stoga teološki izraz bivajući potpuno ukorenjen u Predanju Crkve, nikada ne sme biti isključivo okrenut ka prošlosti nego mora biti savremen i saobražen svetu i čoveku kome je upućen.

4 Perspektive

Kada se sagleda mesto teologije u javnoj sferi i odnos društva prema Crkvi i teologiji očigledno je izvesno »nesnalaženje« oko mesta i uloge crkava i verskih zajednica u savremenom srpskom društvu. Društvo odnosno deo društva kao da ne zna šta će sa crkvama, a sa druge strane, ponekad se čini kao i da crkve tek ispituju granice i mogućnosti svog delovanja u javnom prostoru. Premda je proces definitivnog razrešenja ovog »nesnalaženja« tek pred nama, ipak je moguće postaviti neke smernice za njegovo razrešenje. Najpre, pored svog suštinskog eshatološkog usmerenja Crkva postoji u određenom vremenu i prostoru odnosno u određenom društvu i kao deo tog društva odnosno kao društveni akter ima pravo i obavezu da slobodno i odgovorno propoveda i deluje shodno svom učenju, a u najboljem interesu ne samo njenih vernika nego i celokupnog društva jer je i pozvana da propoveda Hrista svim narodima (Mt 28, 19). Svako onemogućavanje ovoga od strane državnih ili nekih drugih struktura dovelo bi u pitanje temelje na kojima samo demokratsko uređenje počiva. Sa druge strane, crkvena propoved, delovanje i teologija u najširem smislu tog pojma bi uvek morali postojati u formi dijaloga koji bi se odvijao kroz pažljivo slušanje i poštovanje drugosti sagovornika. Teologija koja osluškuje pitanja koja postavlja savremeni čovek i društvo i otvoreno odgovara na njih jasnim i razumljivim jezikom jeste autentična teologija koja tako predanjski stoji na liniji najvećih Otaca Crkve. U savremenom pluralističkom društvu ne postoje povlašćene pozicije u dijalogu niti se dijalog može svesti samo na saopštavanje činjenica, makar to bile i najveće otkrivenjske istine. Teologija koja ne neguje kritičku svest, kao i teologija koja ne deluje po principu »pitanje – odgovor« sama ugrožava ne samo svoje mesto u društvu nego i svoje mesto i značaj u Crkvi. U jednoj pluralističkoj javnoj sferi u okviru koje su društveni akteri često konkurenti jedni drugima po mnogim pitanjima neophodno je da Crkva i teologija projave svoj autentični jevanđelski glas i time pokažu svoju relevantnost u društvu i za društvo.

Reference

- Dnevnik oca Aleksandra Šmemana (1973–1983).** 2015. Beograd – Trebinje: Vidoslov.
- Gibellini, Rosin.** 1999. *Teologija dvadesetog stoljeća*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Janjić, Jovan.** 2018. Srpska crkva u komunizmu (1945–2000). Beograd: NID Kompanija »Novosti« ad.
- Jeftić, Andrej.** 2011. Pitanje naučnosti telogije u srpskoj teološkoj misli 20. vijeka. *Srpska teologija u dvadesetom veku: istraživački problemi i rezultati* 10: 26–38.
- Jović, Rastko.** 2018. *Dinamika hrišćanskog identiteta*. Beograd: Institut za teološka istraživanja. Pravoslavni bogoslovski fakultet. Univerzitet u Beogradu
- Krstić, Zoran.** 2012. *Pravoslavlje i modernost. Teme praktične teologije*. Beograd: Službeni glasnik.
- Marković, Slobodan G.** 2007. Klerikalizam u Srbiji: Privid ili stvarnost? *Nova srpska politička misao* (posebno izdanje 1/2007, *Crkva i država*): 63–75.
- McGrath, Alister E.** 2006. *Uvod u kršćansku teologiju*. Rijeka: Ex libris.
- Subotić, Oliver.** 2013. *Čovek i informacione tehnologije: pogled iz pravoslavne perspektive*, Novi Banovci-Beograd: Bernar.
- Sveti i Veliki Sabor Pravoslavne Crkve. Učešće i svedočenje Srpske Pravoslavne Crkve na Kritskom Saboru o Pedesetnici 2016.** Cetinje – Beograd 2017.
- Šijaković, Bogoljub.** 2010. Univerzitet i teologija. Pravoslavni bogoslovski fakultet u kulturno-istorijskom i problemsko-sistematskom kontekstu obrazovanja. U: Bogoljub Šijaković i Aleksandar Raković. *Univerzitet i srpska teologija. Istorijski i prosvetni kontekst osnivanja Pravoslavnog bogoslovsog fakulteta u Beogradu (istraživanja, dokumentacija, bibliografija)*, 9–33. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet.
- Vukašinović, Vladimir.** 2007. Inteligencija i Srpska Pravoslavna Crkva. *Nova srpska politička misao* (posebno izdanje 1/2007, *Crkva i država*): 89–93.
- , ur. 2015a. Međunarodna konferencija »Srpska Pravoslavna Crkva u štampanim medijima 2003–2013. Beograd, 20.–21. oktobar 2015. Zbornik radova«. Beograd: Institut za kulturu sakralnog Mons Hemus.
- , ur. 2014a. *Srpska Pravoslavna Crkva u štampanim medijima 2003–2013. Bibliografija. Tom I. Blic – Večernje novosti*. Beograd: Institut za kulturu sakralnog Mons Hemus.
- , ur. 2014b. *Srpska Pravoslavna Crkva u štampanim medijima 2003–2013. Bibliografija. Tom II. Politika – Danas*. Beograd: Institut za kulturu sakralnog Mons Hemus.
- , ur. 2015b. *Srpska Pravoslavna Crkva u štampanim medijima 2003–2013. Bibliografija. Tom III. NIN – Vreme*. Beograd: Institut za kulturu sakralnog Mons Hemus.

